

КОНФЛІКТОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

*д.е.н. проф. Мороз О.В., д.е.н. проф. Карачина Н.П., Федоришина О.Ю.
Вінницький національний технічний університет*

В статті представлено результати аналізування основних тенденцій соціально-економічного розвитку Вінницької обл. в процесі формування ринкової економіки з початку 2000-х рр. Встановлено дисбаланс розвитку, сутність якого визначається економічно невинуватим розподілом благ за рахунок інтересів агентів аграрного сектору. Це розглядається як основний конфліктуотворюючий фактор, який економічно визначає природу зростання бідності на селі. Обґрунтовано, що вирішення проблеми полягає поза межами реально сформованих в Україні ринкових механізмів.

Ключові слова: розвиток, соціально-економічні показники, конфлікт, баланс розвитку, аграрний сектор

Вступ. Розвиток чи занепад будь-якої економічної системи відбувається під впливом цілого комплексу факторів, у т.ч. рівня розвитку продуктивних сил, наявного потенціалу, впливу внутрішніх та зовнішніх факторів, а також особливостей реалізації політичної та економічної влади у системі, інтересів основних груп агентів, дії яких є детермінуючими до загального вектору змін. Розвиток сучасного соціально-економічного середовища України пов'язаний з збільшенням ролі фактору поглиблення ринкових відносин, що об'єктивно відбувається на фоні зміни характеру та ступеня конфліктності у суспільстві. Прояви таких конфліктів інтересів, мотивів та моделей поведінки груп економічних агентів, як свідчить практика, мають самий різний масштаб – від національного і галузевого до мікроекономічного. Це визначає нові завдання і перспективи вітчизняного менеджменту, серед яких важливе місце займає створення соціально-управлінського комплексу, здатного ідентифікувати такі конфлікти та пов'язані із ними дисфункції. При цьому потрібно мати адекватну картину сценарію розвитку.

Мета статті: здійснити аналізування пострадянського періоду соціально-економічного розвитку України на прикладі Вінницької області через призму загострення конфліктності.

Стан вивченості питання

Вважаємо, що методологічною основою розгляду певних соціально-економічних проблем може розглядатися теорія конфліктів. Ця теорія історично базується на різних підходах до сутності і ролі конфлікту у функціонуванні соціально-економічних систем. Найбільш обґрунтований, на нашу думку, підхід до аналізування різноаспектних соціально-економічних

проблем знайшов своє відображення у формуванні діалектичної теорії конфлікту (тобто об'єктивності останнього), у т.ч. у вигляді концепту т.з. «конфліктного функціоналізму». Такими стали концепція про розгляд конфлікту як відхилення від нормального стану системи, сформульована Т.Парсонсом, Е.Дюркгеймером, Е.Мейо та ін. [1-2]; точка зору таких дослідників як К.Маркс, Я. Варуфакіс, М.Вебер, В.Парето, Р.Дарендорф, Г.Зіммель та ін. [3-4] про те, що конфлікт є необхідним фактором при поясненні природи соціально-економічних об'єктів, де розглядається як позитивна функція для збереження системи. Створення загальної теорії конфлікту пов'язана також із діяльністю таких вчених як Т. Шелінг, К.Болдуінг, Д.Хіршфайлер, Скотт Г. Джинні, Х. Корнеліус, Ш. Фейр та ін. [5-7], які розглядали конфлікти передусім як конкуренцію за ресурси.

В цілому впродовж переважно ХХ ст. погляди на конфлікт як на негативне явище змінилися сприйняттям даного фактору як невід'ємного елементу функціонування репрезентативної соціально-економічної системи, що водночас потенційно є джерелом як негативного, так і позитивного змісту. Так, на думку окремих вчених [8-9], конфлікти взагалі є бажаним явищем, а проблема полягає в умінні керувати процесом розвитку конфліктів. Авторська позиція представлена у вигляді положення про доцільність визначення сутності та потенціалу конфлікту, а також побудові відповідної системи управління таким конфліктом як стратегієутворюючим у розвитку репрезентативної соціально-економічної системи фактором [10].

На даний час дослідження конфліктів, як правило, є сфокусованими щодо цілей розробки механізмів їх регулювання, а сам процес наукових пошуків розгортається переважно у сфері трудових спорів. Водночас активні і складні процеси ринкової трансформації в Україні потребують доповнення існуючої концепції конфліктології, зокрема сутності конфліктів, їхньої ролі, форм реалізації та опису. У науковій літературі зазначені питання вивчені явно недостатньо.

Слід підкреслити, що найбільш послідовним методологічно підходом до розгляду теорії конфліктності через економічні аспекти залишається теорія марксизму, згідно з якою основу суспільства, у т.ч. капіталістичного, складають класи; розвиток суспільства є результатом боротьби між основними класами; для капіталістичного суспільства економічні відносини обумовлені насамперед диспаритетом економічної влади з боку різних класів, що проявляється через ефект експлуатації і т.д. [11-12]. Саме цей підхід було використано нами в процесі побудови загальної гіпотези досліджень, згідно з якою формування капіталізму в Україні з початку 90-х рр. ХХ ст. об'єктивно визначило появу нових класів (більш коректним вважаємо термін «групи економічних агентів»), а також зміну полюсів економічної влади у суспільстві на користь одних груп агентів за рахунок інтересів інших. За цією ж гіпотезою про реальні зміни у суспільстві, що зазнає соціально-економічних та політичних трансформацій, можуть свідчити результати відповідного моніторингу. Інформацію про це може надати аналізування доступних статистичних даних за показниками, які можуть бути віднесеними

до індикативних. Вибір таких індикативних показників, відслідковування та опис їхніх змін – невід'ємна частина загального аналітичного процесу у системі управління соціально-економічним розвитком. При цьому досліджувати зміни представляється коректним як в цілому по країні, так і за даними окремого регіону. Відповідно нами було здійснено аналізування основних соціально-економічних змін в процесі розвитку Вінницької області в останні десятиліття; на цій основі зроблено висновки про загальних вектор суспільних трансформацій та супутні дисфункції. Було використано офіційні статистичні дані [13]. Було прийнято за передумову припущення про те, що розміри тіньового сектору економіки та загалом т.з. «приховані» соціально-економічні процеси мають приблизно однаковий прояв і поширення у всіх галузях народногосподарського комплексу області, що дає підстави вважати офіційні статистичні дані в цілому коректними.

Результати власних досліджень

Особливістю пострадянського періоду соціально-економічного розвитку України є наявність 2 історичних етапів: 1) катастрофічні зміни впродовж 90-х рр. ХХ ст., обумовлені руйнуванням адміністративного типу економіки; 2) поступова активізація економічної активності з початку 2000-х рр., яка може умовно розглядатися як період розвитку, детермінованого безпосередньо і у першу чергу фактором ринку. У контексті дискусії найбільш цікавим представляється саме другий етап. Своєрідний експеримент трансформації української економіки та суспільства насамперед цікавий з огляду на те, якими були основні тенденції, вектор розвитку, які фактори визначили такий розвиток і наскільки це мало реально та потенційно конфліктний для суспільства характер.

В табл. 1-2 наведено узагальнені дані про зміни основних макроекономічних показників області. З огляду на інфляцію, в даному разі найбільш характерним є співвідношення між темпами змін, а не самі кількісні зміни. Як бачимо (табл. 1), обсяги валового регіонального продукту (ВРП) за 2000-2012 рр. зріс майже у 9 разів; з огляду на демографічні зміни, динаміка ВРП на 1 особу була аналогічною. За цей же час виробництво товарів загалом зросло у 7,6 разів (табл. 2), що можна, як вважаємо, розцінювати як узгоджену статистично тенденцію із даними табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка темпів економічного зростання по Вінницькій області

Показники	2000	2005	2009	2010	2011	2012	Індекс зростання за вказаний період
Валовий регіональний продукт, млн. грн.	3802	10207	20104	23589	29099	33024	8,7
Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн.	2104	5966	12145	14332	17768	20253	9,6

Джерело: статистичні дані: [13]

Слід зазначити, що динаміка останнього показника за видами економічної діяльності була досить неоднорідною. Так, вражає ідентичність темпів зростання сільського господарства і супутніх галузей, а також промисловості. Це означає, що ефективність капіталу у цих сферах була в цілому середньою у порівнянні із іншими, при цьому дещо несподіваною була аналогічна динаміка щодо фінансової діяльності. Слід особливо підкреслити, що зростання виробництва товарів і послуг були найвищими у сфері торгівлі, ремонту автомобілів побутових виробів і предметів особистого вжитку, діяльності готелів і ресторанів, а також щодо т.з. «інших видів діяльності». Вищими за середні були також темпи зростання у галузях будівництва, охорони здоров'я та освіти. Вже ці дані свідчать про постіндустріальну спрямованість розвитку регіону, коли такий забезпечується переважно не за рахунок виробництва, а через розширення сфери послуг та нетрадиційної для індустріального суспільства видів економічної діяльності. «Загальний вал» зростання все ж таки був обумовлений насамперед аграрним сектором та промисловістю (табл. 3), проте сама наявність тенденцій заслуговує уваги.

Таблиця 2

Динаміка виробництва товарів по Вінницькій області, млн. грн.

Випуск товарів	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	Індекс зростання за вказаний період
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибне господарство	2444	5377	9087	9086	11529	15679	33024	6,7
Промисловість (з урахуванням виробництва та розподілення електроенергії, газу та води)	33651	8032	14845	14095	17593	21176	20253	6,5
Будівництво	417	918	2543	1620	2718	3324	3375	8,1
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	688	1514	3904	3920	4715	5664	8989	3,1
Діяльність готелів і ресторанів	35	76	232	229	278	334	663	18,9
Діяльність транспорту і зв'язку	832	1830	3463	3581	3921	5201	3220	3,9
Фінансова діяльність	131	287	972	1007	802	883	836	6,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	310	682	1356	1567	1952	2215	2748	8,9
Освіта	399	878	1869	2143	2581	2781	3353	8,4
Інші види діяльності	851	1873	4153	4308	5151	5961	10043	11,8
Всього	9657	21467	42424	41556	51240	63218	73147	7,6

Джерело: статистичні дані: [13]

Іншими опосередкованими даними, що можуть характеризувати економічне зростання регіону у вказаний період, можуть бути дані про зростання експорту з області із 154,1 тис. дол. США у 2000 р. до 788,5 тис. дол. США у 2012 р. або більш ніж у 5 разів, при чому 65% цього зростання обумовила діяльність аграрного сектору. З іншого боку, за тими ж статистичними даними кількість легкових автомобілів за цей час зросла лише на 4%. Достатньо важливим показником може бути загальне покращення структури харчового раціону по області (табл. 4).

Таблиця 3

Структура товарної продукції по Вінницькій області, %

Галузі	2000	2012
Промислове виробництво (сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибне господарство, промисловість з урахуванням виробництва та розподілення електроенергії, газу та води)	63,0	72,8
Послуги (будівництво, торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку, діяльність готелів і ресторанів, транспорту і зв'язку, фінансова діяльність, освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, інші види діяльності)	37,0	21,2
Всього	100,0	100,0

Джерело: аналізування статистичних даних із табл. 2

Слід зазначити тенденцію зменшення розриву у доходах населення. Так, співвідношення доходів 10% найбільш і 10% найменш забезпеченого населення у 2000 р. складало 5,3 (загальних) - 8,4 (грошових) разів, то у 2012 р. – відповідно 3,5 і 3,8. За цей же період частка населення із середньодушовими доходами, нижчими прожиткового мінімуму, зменшилася із 62% до 24%. З іншого боку, забезпеченість населення житлом по Вінницькій області зросла з 21,0 кв.м загальної площі в середньому на 1 особу у 1990 р. до 28,0 у 2013 р.; при цьому у сільській місцевості відповідно з 25,4 до 33,9 кв. м або більш ніж на 30% в обох випадках.

Таблиця 4

Споживання продуктів харчування по Вінницькій області, на 1 особу в рік

Види продуктів споживання	2000	2013
М'ясо та м'ясопродукти, кг	38,8	53,0
Молоко та молокопродукти, кг	195,3	218,9
Яйця, шт.	187	318
Картопля, кг	167,0	179,0
Овочі та баштанні, кг	85,5	174,2
Хлібні продукти, кг	126,0	122,8
Плоди, ягоди, виноград, кг	22,8	54,1
Риба і рибопродукти, кг	7,7	16,0
Цукор, кг	33,7	43,7
Олія, кг	8,9	14,4

Джерело: статистичні дані: [13]

Динаміка зайнятості по регіону, на відміну від вищезазначених показників (див. табл. 1-2), характеризувалася складними тенденціями (табл.

5). Насамперед слід звернути увагу на зменшення на 26% загальної кількості зайнятих за 13 років, і пояснити це погіршенням демографічного стану можливо лише якоюсь мірою. Отже, не зважаючи на економічне зростання в цілому, ситуацію на ринку праці це лише загостило. Найбільше кількість зайнятих скоротилася в «індустріальних галузях» – сільському господарстві і промисловості – на 32% і 42% відповідно. Так, якщо у 2000 р. у сфері виробництва було 56,6% кількості робочих місць, то у 2013 р. – 43,8%. Водночас майже вдвічі збільшився цей показник у фінансовій діяльності. Збільшення кількості зайнятих спостерігалось в сфері послуг, де – логічно – мало місце і найбільше зростання виробництва товарів і послуг.

Таблиця 5

Динаміка зайнятості по основним галузям економічної діяльності по Вінницькій області, %

Галузі та види діяльності	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Індекс динаміки за вказаний період
Сільське господарство, мисливство, лісове та рибне господарство	342,8	226,3	195,4	193	188,3	211	225,3	232,5	0,68
Промисловість (з урахуванням виробництва та розподілення електроенергії, газу та води)	131,8	107,7	98,2	84	84,8	75	77,8	75,8	0,58
Будівництво	23,8	25	27,4	21,1	20,5	20,6	18,7	18,8	0,79
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку. Діяльність готелів і ресторанів	105,2	107,2	140,5	138,6	139,2	143,2	133,3	136	1,29
Діяльність транспорту і зв'язку	52,4	45,3	51,6	49,6	48,9	45,7	40,3	40	0,76
Фінансова діяльність	4,1	5,8	9,7	8,2	7,2	7	7,3	7,2	1,76
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	52,9	54,5	54,2	52,4	53,3	52,8	49,3	47,7	0,90
Освіта	59,6	63,4	64,9	65	64,9	63,6	62,8	63,1	1,06
Інші види діяльності	14,4	87,8	83,7	81,6	87,2	79,8	86,3	83,5	1,27
Всього	839,4	723,0	725,6	693,5	694,3	698,7	701,1	704,6	0,84

Джерело: статистичні дані: [13]

На фоні вище зазначених змін динаміка номінальної заробітної плати за галузями і видами економічної діяльності (табл. 6) засвідчили чіткі

інформативні сигнали щодо дисбалансу. Під балансом розвитку такого складного багатогалузевого народногосподарського комплексу, яким є адміністративна область, розуміли наявність узгоджених статистично і математично трендів щодо окремих галузей по відношенню до частки якоїсь галузі у створенні ВРП, доданої вартості та розподілу благ. Під благами розуміємо всі види матеріального багатства (доходи, заробітна плата тощо, інфраструктурні блага та ін.), який фактично надходить до групи агентів, діяльність яких асоційована із галуззю. Невідповідність між частками галузі/групи агентів у створенні доданої вартості та отриманих благ визначає ступінь дисбалансу розвитку.

Таблиця 6

Відносний розподіл номінальної заробітної плати працівників за видами економічної діяльності по Вінницькій області, % до середнього по області показника

Галузі та види діяльності	2000	2005	2008	2009	2012	Індекс зростання за вказаний період
Сільське господарство	66,7	59,6	68,4	70,2	90,2	1,4
Промисловість (з урахуванням виробництва розподілення електроенергії, газу та води) та	124,4	116,6	111,4	115,2	114,7	0,9
Будівництво	112,0	130	115,6	89,5	96,2	0,9
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і т.д.	100,0	80,7	73,9	71,7	81,0	0,8
Діяльність готелів і ресторанів	67,0	68,1	57,8	57,6	56,6	0,8
Діяльність транспорту і зв'язку	176,3	150,7	135,1	133,4	124,4	0,7
Фінансова діяльність	206,4	173,5	188,2	179,0	151,0	0,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	76,1	79,2	77,3	79,4	79,0	1,0
Освіта	84,0	95,3	92,2	95,8	92,3	1,1
Державне управління	187,8	147,5	153,6	140,2	116,5	0,6
В середньому по області	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	x

Джерело: аналізування статистичних даних із [13]

Так, у провідній галузі регіону – сільському господарстві - заробітна плата у сільському господарстві у 2000 р. складала лише 67% від середньої по області та дещо вище 90% – у 2013 р. Натомість цей показник у сфері фінансової діяльності був практично вдвічі вищим. При цьому, якщо ці значення щодо сфери транспорту і зв'язку і промисловості виглядають логічними, значно вищий показник у сфері державного управління викликає

питання. Загальне враження від цих даних (див. табл. 6) наводить на думку про формування в економіці України механізму, де співвідношення між часткою у створенні ВВП, ВРП, доданої вартості та розміром оплати праці не має логічного пояснення. В даному разі вважаємо за можливе використати термін «економічна справедливість».

Це стає ще менш зрозумілим з огляду на динаміку продуктивності праці, яка декларативно зросла за 2000-2012 рр. майже у 10 разів – з 11,5 тис. грн. до 103,9 тис. грн. на 1 працюючого. Водночас у сільському господарстві це зростання було більше ніж у 20 разів, тоді як у промисловості – у 9,6 разів (табл. 7). При цьому співвідношення сільського господарства до промисловості за показниками обсягів виробництва товарної продукції у 2000 р. склало 1: 1,5, тоді як у 2012 р. – 1: 0,61, а загалом по області частка сільського господарства у 2000 р. становила 25,3%, тоді як у 2012 – 45,2%. Це підтверджує провідну роль аграрного сектору у забезпеченні економічного зростання регіону у 2010-х рр.

Таблиця 7

Динаміка продуктивності праці по Вінницькій області, тис. грн. на 1 працюючого

Галузі та види діяльності	2000	2012	Індекс зростання за вказаний період
Сільське господарство	7,1	142,0	20,0
Промисловість (з урахуванням виробництва та розподілення електроенергії, газу та води)	27,7	267,2	9,6
Будівництво	17,5	179,5	10,3
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку, діяльність готелів і ресторанів	6,9	70,9	10,3
Діяльність транспорту і зв'язку	15,9	79,9	5,0
Фінансова діяльність	32,0	116,1	3,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	5,9	57,6	9,8
Освіта	6,7	53,1	7,9
Інші види діяльності	59,1	120,3	2,0
В середньому по області	11,5	103,8	9,0

Джерело: аналізування статистичних даних із [13]

Зважаючи на традиційну у пресі точку зору про депресивний стан українського села, хотіли б зазначити, що констатація такого у Вінницькій області не є такою беззаперечною. Сільський сектор області – це досить активна демографічна і економічна зона. Так, на початок 2010-х рр. у Вінницькій області у сільській місцевості проживало трохи більше 50% населення (50,4% у 2011 р.). Економічно активне населення в області у 2010 р. у містах складало 368,1 тис. осіб, тоді як на селі – 403,1 тис. осіб, з них зайняті відповідно були 329,6 та 364,7 тис. осіб. На 1 січня 2011 р. у сільській місцевості проживало 56% пенсіонерів по області, що також не є критичним рівнем. На нашу думку, проблема полягає скоріше у наявності

тих самих благ в авторському розумінні, які мали б бути доступними для агентів, що визначають діяльність аграрного сектору. Проілюструємо цю тезу даними, які загалом є достатньо поширеними у пресі (табл. 8), які свідчать про істотно нижчий рівень комфорту життя (можливо, в даному разі більш змістовним буде термін «якості життя») на селі. Також слід прийняти до уваги, що коефіцієнт природного скорочення населення у сільській місцевості був більшим ніж у 10 разів вищим аніж у містах області, тоді як коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року – вищим на 34%.

Таблиця 8

Динаміка обладнання житлового фонду по Вінницькій обл., %

	2000		2010	
	у міських поселеннях	у сільській місцевості	у міських поселеннях	у сільській місцевості
Питома вага загальної площі, обладнаної				
- водороводом	64,1	5,5	64,3	10,7
- каналізацією	62,7	3,5	63,4	9,4
- опаленням	63,8	6,5	64,1	22,6
- газом	82,3	80,0	84,4	80,8
- гарячим	34,6	0,6	36,7	3,3
водопостачанням				
- ваннами	54,4	2,8	55,2	8,0

Джерело: аналізування статистичних даних із [13]

В табл. 9 наведено дані про структуру грошових доходів домогосподарств Вінницької обл. Як бачимо і як вже було відзначено, селяни мали істотно менший рівень доходів – на 18% у 2000 р. та 14% – у 2012 р., тобто спостерігалася тенденція зростання розриву у доходах. При цьому істотно нижчими були на селі частка у доходах оплати праці, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості і т.д. Впродовж всього періоду досліджень грошові витрати у сільській місцевості склали лише 70–73% від аналогічного показника у міських поселеннях.

Висновки

Є всі підстави охарактеризувати пострадянський період розвитку Вінницької області з початку 2000-х рр. як етап економічного зростання із достатньо високими темпами. Статистичними даними вплив економічних криз в цей час на зазначені темпи не зафіксовано. Існують чіткі тенденції випереджаючого зростання у постіндустріальних видах економічної діяльності, насамперед у сфері послуг. Проте економіка регіону продовжує визначатися діяльністю виробничих сфер – сільського господарства та промисловості насамперед. Позитивні тенденції охоплювали практично всі групи економічних показників, окрім суцільно демографічних. Однак, зростання 2000-х рр. у регіоні відбувалося за наявності дисбалансу за рахунок інтересів сільського населення та працівників, задіяних у сільськогосподарському виробництві. Формуючи на початок 2000-х рр. фактично майже половину (більше 45%) ВРП, забезпечуючи 33% офіційно зареєстрованих робочих

місць та величезну приховану сферу самозайнятості, частка аграрного сектору в оплаті праці складала лише 29%. На фоні істотно менш розвинутої соціальної інфраструктури на селі та фактичного згортання урядових програм підтримки останнього проблема бідності у сільських територіях об'єктивно перетворюється на першочергову.

Таблиця 9

Структура грошових доходів домогосподарств Вінницької обл., %

	2000		2012	
	у міських поселеннях	у сільській місцевості	у міських поселеннях	у сільській місцевості
Всього грошових доходів, грн.	251,5	207,4	3470,4	2055,9
Оплата праці	50,1	25,6	61,5	35,1
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	3,3	1,5	5,5	4,1
Доходи від продажу с.-г. продукції	4,2	31,3	0,5	15,7
Пенсії, стипендії, допомоги та субсидії	25,7	32,8	24,3	35,7
Грошова допомога та інші грошові доходи	16,7	8,8	8,2	9,4

Джерело: аналізування статистичних даних із [13]

Звідси є всі підстави стверджувати, що такий дисбаланс є водночас однозначним і безпосереднім конфліктоутворюючим фактором, при чому конфлікту деструктивного, який не має під собою економічного підґрунтя і не містить внутрішнього потенціалу до формування механізмів, реалізація яких обумовила позитивні зміни. Ринковий механізм української моделі трансформації пострадянської економіки сформував однозначні дисфункції, які, очевидно, лише закріплюються і посилюються у часі як тренди розвитку всієї системи загалом. За незмінної ситуації якість життя на селі принципово змінитися просто не може. Таким чином, вирішення проблеми лежить не у внутрішньому полі ринкового простору, який навряд чи здатний до автоматичного вирішення проблеми, а у механізмах зовнішньої природи походження і впливу. Обґрунтування таких представляється полем подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Парсонс Т. О социальных системах. – М.: Академический Проект, 2002. – 832 с.
2. Mayo E. The Social Problems of an Industrial Civilization. Cambridge, Mass.: Harvard University. 1945.
3. Управление индивидуальной, групповой и организационной эффективностью: (Социологический аспект): Автореф. дис ... канд. социол. наук / Н. Т. Каюмова . – М. : Б.и., 2006 . – 24 с.
4. Тамберг В., Бадьин А., Грябой М. Новая парадигма управления человеческими ресурсами. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.management.com.ua/hrm/hrm255.html>.

5. Шеллинг Т. Стратегия конфликта / Т. Шеллинг. – М.: ИРИСЭН, 2007. – 376 с.
6. Корнелиус Х. Выиграть может каждый / Х. Корнелиус, Ш. Фейр. – М.: МККС Пресс, 1992. – 212 с.
7. Скотт Дж. Г. Способы разрешения конфликтов / Дж. Г. Скотт. – СПб: ВИС, 1994. – 492 с.
8. Попова Е. Внутрифирменные конфликты: природа и методы преодоления / У. Попова // Кадры. – 1997. – № 5. – С. 26–31.
9. Фомин В.П. Модели конфликтов / Г. П. Фомин // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 6. – С. 64–71.
10. Мороз О.В. Теорія конфліктів в контексті побудови загальної теорії ефективності сучасного підприємства [монографія] / О. В. Мороз, О. А. Сметанюк, О. В. Лазарчук. – Вінниця: ВНТУ, 2010. – 256 с.
11. Ядгаров Я. С. История экономических учений / Я. С. Ядгаров. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 230 с.
12. Історія економічних вчень: підручник / Л.Я.Корнійчук, Н.О.Татаренко. А.М.Поручник та ін.; за ред. Л.Я.Корнійчук. – К.: КНЕУ. – 2001. – 564 с.
13. Статистичний щорічник Вінниччини за 2013 р. / за ред. С.Ігнатова. – Вінниця: Головне управління статистики у Вінницькій області, 2014. – 617 с.